

GÂNDIREA LUI MAIMONIDE INFILTRATĂ ÎN CABALĂ ȘI RELAȚIONAREA ACESTUIA CU SUCCESORII SĂI

Yolanda CONSTANTINESCU

yolanda.constant@yahoo.com

Abstract: A central character in the 12th century Jewish spiritual creation, Moses Maimonides contributed significantly to universal philosophy and exact sciences. He was the first to apply the philosophical method to explain the Sacred Writings.

He wrote essential works at confusing times for the practitioners of Jewish religion. His opinions on Creation were in contradiction to other philosopher's ideas. He interpreted ancient esoteric themes from a philosophical point of view.

Despre Moise ben Maimon-Rambam și creația lui

Maimonide a fost cunoscut sub numele de Rabi Moise ben Maimon, prescurtat RAMBAM și a reprezentat începând cu secolul al XII-lea un personaj central din creația spirituală iudaică. A adus contribuții și în domeniul științelor exacte, dar și al filosofiei universale.

Poporul evreu l-a denumit al doilea Moshe și a afirmat că „*de la Moshe la Moshe (acesta din urmă Rabi Moise ben Maimon) nu a mai fost alt Moshe*”.

Provenea dintr-o familie a cărei rădăcini ajungeau la regele David. S-a preocupat de studii rabinice, grecești și arabe, de matematică, de științele naturii, de astronomie, logică, morală și metafizică, nu în ultimul rând de medicină. A fost primul care a aplicat metoda filosofică de explicare a Scrierilor sfinte.

Moshe ben Maimon s-a născut la Cordoba pe data de 30 martie 1138 (14 Nissan, potrivit calendarului iudaic). Maimonide (1135 sau 1138–1204) a fost cel mai important gânditor al iudaismului medieval.

Tatăl lui Moshe a fost un talmudist renumit, astronom, autorul unor importante lucrări de exegeză, conducătorul comunității evreiești din Cordoba, cât și judecător.

Moshe studiază sub îndrumarea tatălui său, are o voință deosebită și face dovada unor extraordinare capacități intelectuale. În Cordoba are loc o dramă pentru populația evreiască, când Moshe se afla la vârsta de 13 ani. Fanaticii din secta musulmană Al Mohades, cunoscuți sub denumirea de almohazi au început o campanie de prozelitism, pentru a trece forțat la islamism. Aveau deviza *convertirea* sau moartea. Au fost arse sinagogi, școli evreiești și omorâți evrei pașnici. Procesul a fost similar, cu ceea ce se va numi mai târziu pogromuri.

Exilul era calea permisă de almohazi celor, care nu se convertesc. Familia Maimon a părăsit Andaluzia și a pribegit aproape 11 ani în căutarea unui adăpost.

Moshe posesorul unei memorii extraordinare asimilează permanent noi cunoștințe în variate domenii științifice – filosofie, astronomie, matematică, științele naturale, medicină, cât și din izvoarele iudaismului. Menționa „*Tora îmi este prietenul cel mai bun, prietenul tinereții mele*”, la aceasta se adaugă Mișna și Talmudul.

Redactează la 16 ani o introducere în logică, iar la 20 de ani un tratat despre calendarul iudaic. La 23 de ani începe să redacteze un Comentariu al Mișnei. Maimonide dovedește că are o putere extraordinară de sinteză, alcătuieste un credo al iudaismului, sub denumirea de *Cele 13 principii de credință*. Toate acestea au fost realizate în timpul perioadei de pribegie.

În 1159 ajunge cu familia în Maroc la Fez, loc în care evreii erau terorizați de almohazi. Maimonide ia atitudine prin redactarea unei lucrări *Scrisoare despre apostazie* „Maamar Kidush-Hashem”. Evreii marocani îl recunosc ca un adevărat conducător spiritual (avea 25 de ani). Maimonide afirma „Convertirea *formală este o nenorocire. Pentru aceasta nu trebuie judecători, ci medici*”.

Maimonide și familia sa continuau să practice religia iudaică. Amenințați, părăsesc Marocul, pleacă în Egipt, trecând prin Palestina. În Egipt, Maimonide scrie *Mishne Tora* (a doua Tora), în care prezintă textele Torei pe înțelesul oamenilor. Este o constituție și un cod de legi, un compendiu de știință iudaică, de codificare a vieții Mishne Tora civile, morale și religioase. Este considerată o lucrare celebră, apare în 1180, fiind numită „*Strălucirea și coroana lui Israel*” sau „*Marele învățat*”.

În 1190 redactează o altă lucrare importantă „Călăuza rătăciților” sau „Călăuza șovăielnicilor” (More nevuim). Erau momente derutante pentru practicanții religiei iudaice. Lucrarea era adresată acelor intelectuali care se aflau într-un pseudoconflict între filosofie și tradiție, ca urmare a unei disensiuni între filosofie și credință. Existau învățați evrei ce considerau că filosofia are rol antiiudaic, iar alții se aplecau asupra filosofiei arabe sau grecești și ca urmare nu mai aveau legătura cu tradiția. Acestor „rătăciți” sau „șovăielnici” li se adresează Maimonide. Aceștia au fost dezorientați, deoarece au observat discordanțele dintre Filosofie și Tora. Maimonide scria „*Cugetarea filosofică reprezintă rădăcinile învățaturii iudaice, studiul Talmudului este ramurișul învățaturii*”. Concluzionează astfel că filosofia și religia se întâlnesc în punctul cel mai înalt în care ajung. Ce era mai important pentru Maimonide? Revelația pe care se baza religia lui Israel sau gândirea filosofică și raționamentele discursive ale acesteia?

Maimonide era orientat către elitism. Legea dată pe muntele Sinai era o modalitate de a conduce masele inculte sau rezultatul unei reale revelații divine, ce trebuia acceptată? Gândirea maimodiană se pare că se afla sub imperiul dualității. Maimonide a făcut o deosebire între religia specifică maselor, populare și religia elitelor, poziție ce i-a indignat pe reprezentanții ortodoxiei evreiești.

„Călăuza rătăciților” s-a bucurat de succes și în lumea neevreiască. Este tradusă în latină în 1224 și constituie model pentru teologiei creștini, dar și pentru oamenii de mai târziu.

Maimonide este numit în 1175 rabinul oficial al orașului Cairo, dar și șeful spiritual al evreilor egipteni. Pentru a-și câștiga

existența profesează ca medic, deoarece nu se putea întreține din activitatea de legiuitor și gânditor.

Contribuția, din punct de vedere medical, a lui Maimonide este cuprinsă în 14 lucrări, câteva de mari proporții, redactate în limba arabă și traduse mai târziu în limba ebraică și latină.

Este autorul unui adevărat compendiu al cunoștințelor medicale la zi în lucrarea „Pirke-Moshe. Sunt capitole despre anatomie, fiziologie, patologie generală, semiologie (semnele bolilor), diagnostic, etiologie (cauzele bolilor), terapeuticii, farmacologiei. A fost tradusă în ebraică de Rabi Nathan Hameati în 1283. Are comentarii ale lui Hippocrate și Galen, dar majoritatea sunt păreri sale.

Maimonide și-a extras păreri sale din Biblie, Talmud cât și din practica sa ca medic. Contribuția sa în domeniul medicinei era citată de multe ori cu formula: *Dixit Rabbi Moyses*.

Una dintre impresionantele pagini din istoria medicinei este *Rugăciunea unui medic evreu din secolul al XII-lea*, inițial atribuită lui Maimonide și ulterior contestată. În „Phaidros” unul dintre dialogurile cunoscute ale lui Platon, Socrate aflat pe malul râului Ilisos se adresa zeitaților locale astfel: „*faceți să dobândesc frumusețea lăuntrică! Iar din afara mea să fie prietene bune toate cele din mine!*” Prin urmare, armonia umană este rezultatul comuniunii interioare cu splendoarea lumii. De aici misiunea medicului, sa refacă armonia lumii. Natura ca atare, poate intra într-un dezechilibru „îmbolnăvindu-se” și continuă cu aceea specifică naturii umane, ce se divide până la ură, dușmănie, ce generează în ultimă instanță suferința și boala.

Maimonide a apelat la comentarii filosofice sau interpretări alegorice și a evidențiat astfel idei, ce nu figurează în Scrierile Sfinte, accesibile unui spirit guvernat de filosofie. De multe ori în Biblie limbajul este bogat în metafore. Însă Maimonide, omul de știință ce studiasse disciplinele aristoteliene (logica, fizica și metafizica) va putea descifra revelația cu privire la originea universului, cât și la acțiunea divină în lume.

În lumea culturală musulmană Maimonide își găsește adevăratul loc. Ar putea fi o împletire dintre două culturi iudaică și musulmană. Era o perioadă în care se întâlneau elitele, existau multe puncte comune între evrei și musulmani. Au fost evrei care s-au con-

vertit la religia musulmană, au fost autorii normelor noii religii. Limba ebraică și limba arabă sunt înrudite, s-ar putea spune surori. În gramatica ebraică medievală sunt întâlnite elemente specifice caraiților. Lucrările unor scriitori arabi ca Chaiju, Abul-Walid Merwanibn Djanah au stat la baza lexicografiei ebraice mergând până în secolele X-XI.

„Călăuza rătăciților”

Maimonide a studiat limba arabă, și-a redactat lucrările fundamentale printre care „Dalalat al-Hayyrin”, adică „More nevuhim” sau „Călăuza rătăciților”.

Tratatul are în deschidere o conversație privind semnificația termenilor antropomorfici, ce-l desemnează pe Dumnezeu, dar și acțiunile sale în Biblie. Maimonide apreciază aceste modalități de exprimare ca metafore, potrivit cărora „*Tora vorbește pe limba oamenilor*”. Pentru a face dovada existenței lui Dumnezeu și a unității sale apelează la argumente filosofice. Urmează considerații privind natura binelui, dar și a răului, cât și a Providenței divine.

În finalul cărții sunt interpretări ale poruncilor, dar și o descriere a omului ideal.

Tratatul „Călăuza rătăciților” cuprinde mai multe secțiuni Dumnezeu, lumea, omul, profetul, legea, cultul suprem.

Atributele lui Dumnezeu în „Calauza rătăciților”

În debutul cărții Maimonide interpretează metaforic pasa-jele, care-l caracterizează pe Dumnezeu, o ființă cu organe fizice, tributară emoțiilor.

Pornind de la textul literal al cărților sfinte s-a concluzionat că Dumnezeu are corporalitate. Situația a fost similară și în cazul atributelor. S-a recurs la această modalitate, pentru a face accesibil mesajul Creatorului.

În raportul cu Dumnezeu oamenii percep senzori diferite. Decriptarea termenului de **știință** este diferită de **putere**, dar și de **voință**. Dumnezeu este mai presus de orice descriere.

În Dumnezeu există lucruri care sunt esențiale, în El există ceva prin care știe, prin care vrea și prin care poate. În acest mod ar putea fi explicat înțelesul atributelor proclamate. Oamenii nu-l pot defini pe Dumnezeu cu adevărat.

Omul cu ajutorul însușirii raționale deprinde știința și arta. Însușirea de a raționa se finalizează într-o infinitate de lucrări. În cazul lui Dumnezeu acțiuni diferite emană dintr-o esență unică, în care nu există nici multiplicitate, nici accesoriu.

Fiecare atribut al lui Dumnezeu constituie o definiție a lucrării sale, nu a esenței sale și se referă la o perfecțiune absolută. Din această perfecțiune absolută nu reiese, că se referă la o esență alcătuită din lucruri diferite.

Cuvântul lui Dumnezeu nu este asemenea cuvintelor ome-nești, care odată ce ies pe buze, se sfârșesc și se risipesc în aer (Filaret al Moscovei), efectul nu epuizează și nu diminuează cauza. Logosul rămâne persoana divină deplină, chiar dacă Creația se face prin Sine. Dumnezeu nu se epuizează în Creație, deși aceasta poartă amprenta.

Logosul ca Persoană reprezintă caracteristica „ființei pentru altul” a divinității. Este chipul sau modul de exprimare în exterior a Persoanei Tatălui. Exprimă rațiunea de a fi a Tatălui și manifestă în exterior modul de a fi al divinității.

Atributele Domnului în Biblie regăsite în creația maimonidiană

Moise în dialogul cu Dumnezeu a avut două rugăminți: dez-văluirea naturii Sale adevărate și atributelor Sale.

Domnul i-a făcut cunoscut că esența Sa nu poate fi perce-pută în tot adevărul ei.

Moise își afirmă rugămintea de a-l cunoaște pe Dumnezeu în cuvintele: „*atunci te voi cunoaște și voi avea trecere înaintea Ta*”. Exodul (33, 13).

Răspunsul a fost acesta: „*Voi face să treacă pe dinaintea ta toată frumusețea Mea*”. (33,19)

Dumnezeu este cunoscut prin toate lucrările Sale. Atributele rezultate din aceasta sunt milostiv, îndurător, iertător Exod (34, 6 și 7)

Moise dorea să cunoască **căile**, prin care acționa Dumnezeu și care a fost procesul prin care acesta s-a arătat. În privința **căilor** Maimonide menționează, că doctorii Legii le numesc **middoth** (măsuri).

Sintagma middoth-urile Domnului nu reflecta calitățile morale, ci practice și conduce la nașterea unor stări sufletești, dar nu că Domnul are stări sufletești. Acțiunile Domnului

I-au avut ca rezultat pe Moise, care a condus oamenii. Ultimele cuvinte ale lui Moise adresate oamenilor au fost: „*Atunci Te voi cunoaște și voi avea trecere înaintea Ta și socotește că neamul acesta este poporul Tău*”. Exodul 33, 13

Neamul va fi condus de Moise delegat de Dumnezeu.

Dumnezeu este unic, transcendent și absolut diferit de experiența umană. Omul nu poate vorbi despre el, decât prin intermediul unor concepte extrase din experiența proprie.

Calitățile atribuite lui Dumnezeu nu pot fi înțelese ad litteram. Dumnezeu nu poate fi descris decât prin faptele sale, prin Creația sa.

Maimonide afirma: „*Dumnezeu este creatorul universului, cel care l-a izbăvit pe Israel din robia egipteană, care i-a dăruit Tora, care-i vindeca pe bolnavi...*” În cele menționate nu există indicații privind modul de a proceda și despre calitățile, pe care ar trebui să le aibă.

Afirmația „*Dumnezeu s-a mâniat pe locuitorii Sodomei*”, se referă la faptul că ceea ce se întâmpla în acel spațiu, nu era pe placul Domnului. Unui om când nu-i convine ceva se mânie.

Atribuirea faptelor lui Dumnezeu ca de pilda crearea lumii sau eliberarea lui Israel din robie semnifică în contextul narațiunii biblice că, Dumnezeu este viu. În această situație urmărește realizarea anumitor lucruri. Posedă inteligență și are o putere remarcabilă.

Maimonide concluzionează care sunt atributele esențiale ale lui Dumnezeu, mai precis acele calități ce definesc natura primă a Divinității: viața, înțelepciunea și puterea.

Potrivit principiului unității divine existența și esența lui Dumnezeu sunt unul și același lucru.

Omul are cunoștința că în propria existență: viața, puterea, voința și discernământul sunt elemente distincte. Dumnezeu este

identic cu fiecare din atributele sale. Esența dumnezeirii nu poate fi cunoscută, deoarece depășește puterea de înțelegere umană.

Omul nu poate cunoaște adevărul despre Dumnezeu. Verbul „a ști” diferă ca sens în funcție de subiect. În teologia creștină începând cu Toma D’Aquino există o aplecare către teoria predicatului analogic. Mai precis, omul când se referă la Dumnezeu, termenul „a ști” implică un sens asemănător celui omenesc, caz în care sunt modificări ce decurg din contextul divin. În consecință, Dumnezeu posedă ceva care este pentru el, ceea ce este știință pentru om.

Maimonide apelează la teoria atributului dublu privativ în urma unei analize logice și complexe. Omul afirmă că „*Dumnezeu este înțelept*” și are în vedere orice tip de știință. Practic acest enunț se interpretează ca având semnificația că „*Dumnezeu nu este neînțelept*”.

Logica maimonidiană nu i-a aplicat lui Dumnezeu ideea de relație. Teologii moderni pledează pentru bogăția experienței religioase, așa cum este descris de Biblie.

Se impune o relație autentică între om și Dumnezeu, având în vedere consecințele existențiale. Din punctul de vedere al iudaismului nu este definitoriu, dacă discursul omului asupra lui Dumnezeu, poate fi tradus sub formă de enunțuri logice.

Importantă este credința în Dumnezeu și faptul că **este și actionează** în natură și în istorie. Se relaționează astfel cu omul și-l determină să raspundă.

Atributele morale divine sunt **îndurarea și bunătatea**, dar și **dreptatea**. Aceasta din urmă răsplătește supunerea față de Lege și pedepsește încălcarea ei. Exod (34, 5–6)

Îndurarea și dreptatea sunt calități morale pozitive, nu sunt absolute și nici totale în sine. Se aplică societății umane și în acest caz sunt complementare. **Îndurarea** are rolul de a modera **dreptatea**. **Dreptatea** funcționează prin verdicte și stabilește o limită **îndurării**.

Potrivit înțelepților conceptele de **dreptate și îndurare** țin de comportamentul divin. Sunt numite midat ha-din („*măsura dreptății*”) și midat ha-rahamim („*măsura îndurării*”). În limbajul rabinic **mida** semnifică „*măsură*” și se folosește de multe ori în sensul de „*măsură*” a recompensei sau a pedepsei administrate de judecători. Ambii termeni evoluează și ajung să desemneze atribute permanente

ale lui Dumnezeu. Rabinii au definit prin îndurarea și dreptatea taina densă, care înconjoară ființa divină.

Atributul dreptății apare ca un ideal moral abstract sau ca un înger exterior ființei divine. Atributul îndurării este asimilat lui Dumnezeu însuși (Sanh. 97 b).

Sunt rabini care-l imaginează pe Dumnezeu adresându-și sie însuși o rugăciune, pentru ca mila Lui să-I înfrângă mânia (Ber. 7a).

Potrivit lui Maimonide derachim (căile) și middoth (însușirile) sunt unul și același lucru. Faptele pornesc de la Domnul și se manifestă în Univers. Pe măsură ce se percepe o astfel de acțiune, acesteia i se conferea calitatea din care provine. O manifestare a voinței divine are amprenta divinității.

Un alt atribut acordat lui Dumnezeu a fost acela de îndurător. În sprijinul acestei afirmații funcționează sintagma „*Cum se îndură un tată de copiii săi*” (Psalmul 53,13). S-a apelat la această analogie, pentru ca oamenii să înțeleagă mai bine mesajul. Nu putea opera cu noțiuni abstracte, ce nu erau întotdeauna percepute de mintea umană.

Fraza următoare funcționează în același spirit „*Eu voi avea milă de ei, cum se îndură un tată de fiul său*” (Meleah III, 17) Se face analogia cu modalitatea de a acționa a unui tată față de copilul său.

Dumnezeu nu are patimi sau simțăminte. Dumnezeu daruiește ceva unei persoane și aceasta nu are drept asupra Lui. Situația este similară cu oamenii. Frazele următoare vin în acest sens: „*Dați-ni-le nouă*” (Judecatori 21,22); „*copiii pe care i-a dat Dumnezeu*” (Geneza 33,5); „*Primește deci darul meu*” (Geneza 33,11).

Lui Dumnezeu nu i se pot aplica calificative de „*gelos și răzbunător*”, sau „*este plin de mânie*” (Nahum 1,2), ce pot lua naștere dintr-o anumită stare a sufletului.

Se apelează la faptul că Dumnezeu are patimi, pentru a face mesajul accesibil. După cum precizează Isaia, acestea pornesc din ceva dependent de esența sa. (I. 216–220).

Considerații privind relația dintre filosofie și misticism în iudaism

Întotdeauna au existat controverse în această privință între erudiți. Franz Rosenzweig¹ și David Neumark² au propus în acest sens „teoria pendulară”. Gândirea evreiască a pendulat mereu între speculație și mistică. Potrivit celor doi erudiți, apariția **cabalei** (curent central al misticii evreiești medievale) a constituit o reacție la ascensiunea filosofiei evreiești, mai precis în forma regăsită în „Călăuza rătăciților” de Maimonide. Încă din perioada antică se observă pendularea între filosofie și mistică. În evul mediu această pendulare este fundamentală. Unul dintre cei mai importanți istorici evrei ai secolului al XIX-lea, Heinrich Graetz, preciza că mistică evreiască-cabala este o inovație, ce are ca scop aplanarea influenței secolului „Luminilor”, dar și a curentului aristotelic³. Gershom Scholem aprecia cabala ca fiind rezultatul confluenței gnosticizmului de dimensiune mitică și a neoplatonismului filosofic. Intotdeauna au existat opinii contradictorii referitoare la scrierile lui Maimonide. Scholem a fost conștient de acest fapt și de controversele dintre filosofi și mistici.

În raport cu diversele ramuri ale Cabalei, creația maimonidiană le confirmă, sau dimpotrivă intră în contradicție. Maimonide pleda pentru faptul că ezoterismul evreiesc nu mai exista. Un alt aspect validat de el era Geneza din perspectiva aristotelică, cât și cea a Carului. Primii adepți ai Cabalei au fost sub influența neoplatonică. În sprijinul unei teosofii sefirovice au respins opiniile lui Maimonide. Potrivit acestora, acțiunile oamenilor se repercutează asupra lumii divine, fenomen s-a regăsit sub denumirea de teurgie cabalistică. **Cartea Zoharului** este situată în centrul cabalei și a funcționat antinomic față de filosofia întâlnită în „Călăuza rătăciților”.

¹ Franz Rosenzweig, „*Kleinere Schriften*”, Berlin, 1937, p. 531. În acest sens, opinia lui Moshe Idel, „*Frantz Rosenzweig et la cabale*”, în volumul editat de P. Mendes-Flohr, „*The Philosophy of Frantz Rosenzweig*”, University Press of New England 1987, pp. 170–171.

² David Neumark, „*Geschichte der juedischen Philosophie des Mittelalters*”, Berlin, 1907, vol. I, pp. 179–236.

³ Heinrich Graetz, „*Geschichte der Juden*”, Leipzig, 1908, vol. VII, pp. 385–402.

Un alt cabalist care s-a aplecat asupra lucrării lui Maimonide a fost **R. Abraham Abulafia** (1240–1292). A fost un reprezentant important al Cabalei extzaitice. Atitudinea sa față de ideile lui Maimonide și creația sa a fost mult mai îngăduitoare. Abulafia a apelat la noțiuni filosofice, pentru a exprima trăirile mistice. În privința experiențelor *unio mystica* remarcăm terminologia aristoteliană.

Maimonide a avut un rol important nu numai în mistica, dar și în filosofia evreiască.

Mistica evreiască

Au existat două etape ale misticii evreiești: literatura Palatelor⁴ și pietismul renan. Termenii de origine mesianică nu erau incluși în experiențele mistice. Se manifestau două sensuri – ascensiunea către tronul ceresc și experiența mistică specifică aceleia, care cobora din nou. S-au constituit independent două grupări ale literaturii mistice evreiești la aproape două sute de ani după evenimente importante. În cazul literaturii Palatelor se remarca distrugerea celui de-Al Doilea Templu și înfrângerea revoltei lui Bar Kohba. Bar Kohba a condus mișcarea de revoltă împotriva romanilor (132 – 135). Rabi Akiba a fost de părerea ca Bar Kohba era Mesia și va restaura regatul lui David. Poporul va fi readus la respectarea Torei, urmând să fie purtate războaiele lui Dumnezeu. În cazul pietiștilor renani menționăm persecuțiile din anul 856 din Germania.

Apariția cabalei și Maimonide

Unul dintre cercetători, Heinrich Graetz afirma că apariția cabalei a fost o reacție la gândirea raționalistă a lui Maimonide. Într-una din lucrările sale „*History of the Jew*”⁵ menționează că, doctrina secretă – cabala (tradiție) apare în același timp cu controversa împo-

⁴ În privința literaturii Palatelor, lucrarea lui Gershom Scholem, „*Les Grands Courants de la mystique juive*”, trad. M. M. Davy, Paris, Fayot, 1960, capitoul II – despre pietismul renan, *ibid.* cap. III.

⁵ Heinrich Graetz, „*History of the Jews*”, Philadelphia, 1940, vol. III, p. 547 – *Apariția unei doctrine secrete.*

triva lui Maimonide și a succesorilor săi. În iudaism a existat de mult timp o controversă între gândirea filosofică și mistică. Pe aceasta s-a fundamentat concepția unui alt cercetător, David Neumark. Scholem vine în sprijinul acestei idei, menționând, că victoria cabalei a condus la decăderea gândirii filosofice în iudaism. Istoric al filosofiei evreiești, Neumark definea cabala ca un curent de gândire, concretizat pentru început în primele documente cabalistice, de pildă în cartea „*Bahir*”. Potrivit lui Neumark, Maimonide reprezintă sfârșitul perioadei clasice în care predomina filosofia și începutul perioadei mistice. Gershom Scholem, într-una din lucrările sale, „*Major Trends in Jewish Mysticism*” definește cabala astfel: „*produsul întrepătrunderii dintre gnosticismul evreiesc și neoplatonism*”. Apariția cabalei este rezultatul întrepătrunderii dintre gnosticism (se pare că are rădăcini în iudaism) și neoplatonism⁶. Conform celor menționate, Maimonide nu și-a adus contribuția la formarea cabalei inițiale. Gershom Scholem în „*Major Trends in Jewish Mysticism*” menționa: „*cabala nu a apărut, ca o reacție împotriva Luminilor filosofiei*”⁷.

Neumark, dar și Scholem au fost de formație filosofică și s-au apropiat de fenomenul cabalistic, căruia nu au încercat să-i găsească explicații, considerându-l preexistent. Neumark pleda pentru faptul, că Maimonide are un „spațiu special” între filosofia evreiască clasică și cabala clasică. Exista teza că idei precabalistice clasice funcționau în tradiția evreiască încă din Talmud și Midraș. Aceasta era respinsă de Graetz și Scholem. În interiorul tradițiilor se regăseau motive mitico-cosmogonice și teurgice, întâlnite ulterior în vechi

⁶ Gershom Scholem, în „*Les Origines*” p. 20; „*Mișcarea cabalistă în interiorul iudaismului nu se supune categoriilor istoriei filosofiei, ci istoriei religiilor*” (Kabbalah, Ierusalim 1974, p. 45, Major Trends, p. 175); Gershom Scholem, *op. cit.*, p. 258, menționează importanța viziunii cabalistice asupra rugăciunii, elementelor și figurilor profetice. Acestea au cunoscut o evoluție la sfârșitul secolului al XII-lea, în Europa Occidentală.

⁷ Joseph Dan, „*The Emergence of Mystical Prayer*”, pledează pentru faptul menționat; cabala nu este o reacție împotriva filosofiei. Se întreabă dacă atitudinea misticilor este corectă, în sensul în care, simbolurile și textele acestora ar fi „antice”; F. Talmage, în „*Studies in Jewish Mysticism*”, Cambridge Mass 1982, pp. 105–106, are o atitudine similară.

materiale gnostice. La originea cabalei a stat filosofia, dar și filosofia maimonidiană – era părerea lui Graetz. Moshe Idel precizează că temele antice ale ezoterismului evreiesc erau interpretate filosofic⁸.

Cabala apare în Provence și se difuzează în Catalonia spre sfârșitul secolului al XII-lea și începutul secolului al XIII-lea și a apărut ca reacție la tentativa maimonidiană, ce imprima un caracter filosofic sitrelor Torei (secretele Torei). S-ar putea vorbi de o Renaștere evreiască în literatură, manifestată la puțin timp după fenomenul creștin al Renașterii din secolul al XII-lea. Funcționează ca o ipoteză, ce nu poate fi demonstrată simplu. Scholem⁹ nu indică o relație posibilă între apariția cabalei și activitățile profeților și misticilor desfășurate de franco – askenazi și provensali.

Ezoterismul maimonidian funcționa ca antiteză la teme antice, în care era stabilită natura autentică a teologiei și a ezoterismului. Maimonide s-a remarcat ca un adevărat cunoscător al iudaismului.

Potrivit lui Maimonide, nararea Creației (maase Bereshit) și a Carului (maase Merkaba) și-a pierdut semnificația după epoca Tanaiților (secolul al II-lea). În literatura mistică sunt tratate de multe ori aceste subiecte. Lucrări ca *Beraita de-Maase Bereshit* și *maase Merkaba* nu apar printre temele tratate de Maimonide. În privința literaturii Palatelor cerești (Hekalot), mai precis *Sefer Siur Koma* acesta considera că este un fals bizantin¹⁰.

Maimonide a fost primul teolog, care a luat poziție față de majoritatea lucrărilor aparținătoare teologiei mistice vechi. Se considera un gânditor, ce putea restabili tradiția esoterică evreiască¹¹. Avea convingerea că semnificația ezoterismului evreiesc antic se regăsea în filosofia aristoteliană prin formulări medievale. Exista o relație între

⁸ Gershom Scholem, *op. cit.*, menționează influența anumitor idei platonice asupra unor cabaliști. (R. Abraham ben David – cabalist, unul dintre primii traducători ai textelor din arabă în ebraică).

⁹ *Ibidem*, pp. 253–263.

¹⁰ J. Kapah – Dintr-un fragment cuprins într-un tratat yemenit vechi referitor la elementele din *Sefer Siur Koma*, în J.I. Tubi, *Yabadut Teiman*, Ierusalim, 1976, pp. 408–409 (ebraică); Altmann, „*Maimonides Attitude*”, pp. 205, 217, nota 31.

¹¹ Altmann, *op. cit.*, pp. 206–207.

reiterarea idealurilor antice și apariția ideilor revoluționare în perioada medievală¹².

Au fost gânditori, ce au acceptat identificarea Torei cu fizica și metafizica. R. Iuda ben Solomon ha-Cohen ibn Matka a diferențiat secretele antice de opera lui Aristotel¹³ (13). Rabi Iuda are o înclinație către ezoterism, afirma că secretele iudaismului sunt o tradiție orală (*kabala is mipi is*), ce nu poate fi transpusă în scris¹⁴.

Ideea că Maimonide este restauratorul tradiției evreiești pierdute, o regăsim central în „Călăuza rătăciților”, în Comentariul sau la Mishne tora, în Mishne Tora și în scrieri de ordin halahic. Autoritatea maimonidiană s-a impus și asupra cititorilor săi, dar care nu aveau preocupări de natură filosofică.

Se pare că exista o continuitate între noțiunile antice și cabala medievală. Locul lui Maimonide era important și nu putea fi eludat. Una dintre ideile maimonidiene era natura divină a limbii ebraice, concepție cabalistică ce a fost la randul ei contestată.

Între tradițiile antice ale Cabalei s-a înscris și școala de la Gerona. Într-unul din manuscrisele recuperate sintagma filosofică de *causa causarum* a fost descrisă, ca entitate spirituală finală. În acest manuscris aflat în Biblioteca națională din Ierusalim, un cabalist anonim menționează că Tora este cea mai importantă, de fapt tot ceea ce a fost comunicat prin Moise, considerat „maestrul tuturor profesilor”. Este cel care a avut ocazia, să vadă fața Regelui și cu care a vorbit „gură către gură”¹⁵. Filosofii sunt aceia, care se ocupă cu

¹² James S. Preus, „*Theological Legitimation for Innovation in the Middle Ages*”, Viator 3, 1972, pp. 1–26, în special pp. 12–19.

¹³ C. Sirat, „*Limud baase Bereshit be-mishnato sel ha-Rambam uvemisnat talmidav*”, Hagut u-Mikra, Ierusalim, 1977, p. 6. „*De aceea să nu-ți treacă prin minte să înțelegi aceste secrete plecând de la principiile din cărțile lui Aristotel*”.

¹⁴ C. Sirat, „*La Qabbale d'après Juda b. Salomon ha-Cohen*”, în „*Hommages a Georges Vajda*”, ed. G. Nahon, Ch. Touati, Louvain, 1980, pp. 191–202.

¹⁵ Manuscrisul se află în Biblioteca națională din Ierusalim 8' 2922, fol. 109 b, manuscris Oxford-Bodleiana, Cat. Neubaer n 1945, fol. 6a. Argumente ce vin în întâmpinare apar la Scholem, în lucrarea „*Urmele lui Gabirol în cabală*”, *Maasef Sofre Eret Israel*, Tel-Aviv, 1940, p. 176 (ebraică). În favoarea sistemului maimonidian vine R. Samuel ben Mordehai, printr-o scriere de la începutul secolului al XIII-lea. Precizează că Maimonide are puncte comune cu R. Abraham ben David, R. Iacob și Nazir de Lunel. Nu este menționat faptul dacă Maimonide este sau nu cabalist.

studiul conceptelor, se entuziasmează de acestea și nu pot percepe adevarata natură a revelației. Sunt totuși filosofi, care se apleacă asupra conceptului spiritual al divinității și în același timp atribuie o conotație filosofică Torei și *maasei Merkaba*. Dintre aceștia face parte Maimonide, urmat de discipolii săi. Tot aici se remarcă și cabaliști, ce acceptă o rezonanță perfectă între concepte filosofice și ideea tradițională în privința spiritualității conceptului *causa causarum*. Din punctul de vedere al filosofilor tradiția nu este acceptată, o interpretare ce a pornit de la Moise și s-a continuat prin intermediul multor transmițători. Unul dintre aceștia R. Ezra aflat în Gerona face o apropiere între procesul de emanație și conceptele de *maase Bereshit* și *maase Merkaba*.

Conceptul de emanație definește procesul prin care Unul absolut și transcendent se extinde și creează multiplicitatea. Este un principiu fundamental în concepția neoplatonică a lui Plotin și a discipolilor săi¹⁶.

R. Ezra din Gerona susținea, că Moise intra în conflict cu cabala în privința procesului emanației, asimilată prin sintagme ca *maase Bereshit* și *maase Merkaba*. În sprijinul acestei mențiuni vine și G. Scholem¹⁷. Un alt cercetător, Alexander Altman, precizează că interpretarea neoplatonică la care se refera R. Ezra în privința pasajului din Maimonide se plasează mult în timp. De fapt, R. Ezra, din „*Calauza ratacitor*”, folosește noțiuni (neo)platonicе, ce nu intrau în vederile lui Maimonide¹⁸.

¹⁶ Emanția (în ebraică – „așilut”) – proces prin care Unul absolut, transcendent creează multiplicitatea. Prezent la filosofii neoplatonicieni din evul mediu, a influențat primii cabalisti care au descris expansiunea „sefirot” în jurul lui Dumnezeu ascuns într-un proces de emanație. În literatura cabalistică, procesul emanației se desfășoară fără niciun fel de pierdere din substanța celui care emană. Imaginea folosită este aceea a unei flăcări, ce se aprinde de la alta, fără ca prima flăcără să scadă. Sunt cabaliști care apreciază, că fenomenul se manifestă numai în lumea divină și alții consideră că se află și în afara acesteia.

¹⁷ G. Scholem, „*Un nou document*” p. 157. Se poate face o comparație cu critica fină și inerentă discuției lui R. Ezra, *ibid.* pp. 155–156. Apare și în analiza lui G. Vajda, „*Le commentaire d'Ezra sur le Cantique de Cantiques*”, Paris 1969, pp. 43–44. În același sens este lucrarea lui Gottlieb „*Studies*”, pp. 82–83.

¹⁸ „*A Note on the Rabbinic Doctrine of Creation*”, în „*Journal of Jewish Studies*”, vol. 6/7, 1955–1956, pp. 205–206. În același spirit, lucrarea lui Moshe Idel

Cabalistii amintiți nu respingeau filosofia, erau deschiși spre idei neoplatonice și remarcău deosebirea dintre tradiție și modalitatea filosofică de interpretare a ezoterismului.

Un alt cercetător, Nahmanide, s-a pronunțat împotriva ezoterismului maimonidian într-o omilie – *Torat ha-Sem Temina* (Tora celui Vesnic este perfectă). Mai precis, Nahmanide face un comentariu asupra Genezei și afirmă că procesul Creației nu poate fi înțeles prin Scripturi, poate fi cunoscut numai prin cabală „*traditia de la Moise care l-a primit din gura Puterii divine*”. Cei care au avut ocazia să-l cunoască, ar trebui să-l oculteze.

La origine, nararea Creației este o tradiție orală, ce nu poate fi dedusă din textul biblic potrivit concepției maimonidiene. Conotația acesteia este ezoterică. Din acest punct de vedere nu poate fi identificată la nivel filosofic cu fizica aristoteliană. Atât în Midrash (comentariu rabinic al Bibliei), cât și în introducerea la „*Călăuza rataciților*”, dar și în lucrarea lui Nahmanide referitoare la Geneza 1,1 apare sintagma: „*El înfățișează poporului său puterea actelor sale.*”

Tot în acest context avem opinia lui R. Isaia cel Tânăr din Trani ce susținea că nararea Creației și a Carului sunt de natură ezoterică, procesul de transmitere a fost oral la nivelul măștrilor evrei, instrumentele de percepție nu mai sunt ușor accesibile și de aceea s-a apelat la fizica aristoteliană. Exemplul îl constituie Maimonide¹⁹. Un cabalist din secolul al XIII-lea, R. Hai Gaon, aprecia că secretele profeților și oamenilor înțelepți ai lui Israel ar fi bine să fie studiate și nu înțelepciunea filosofică, „*ce are aparența artei magice și a vrăjitoriei*”²⁰.

„*Sefiroții de deasupra sefiroților*”, pp. 242–243. Este prezentă o comparație cu „*Calauza rataciților*”, în capitolul 26 în care este o discuție despre Pirke de Rabbi Eliezer, cap. 3. Se poate face și o comparație cu un fenomen asemănător prezent într-un pasaj din „*Sefer ha-Emuna ve-ha-Bitahon*” de R. Iacob ben Seseț, capitolul 18, întâlnit la Moshe Idel, *op. cit.*, p. 265–266.

¹⁹ Simhah Asaf, „*Surse pentru istoria educației în Israel*”, Tel-Aviv 1931, vol. II, pp. 96–97 (ebraică).

²⁰ R. Isaac din Acra, „*Meirat Enayim*”, p. 56. Nahmanide era de aceeași părere. Opiniile se regăsesc într-un manuscris redactat de un cercetător marocan (Manuscris Ierusalim, 1959, fol.207a).

Nahmanide aprecia că în privința Creației, filosofii „*știu mai puține decât un copil din Israel*” (în Omilia la Ecleziast, p. 190)²¹.

Având ca punct de plecare ideile maimonidiene s-a putut aborda apoi un text cabalistic vechi. Printre lucrările cabalistice antice în care se aflau și materiale ale lui R. Ezra s-a găsit un fragment ce trata momentul „*când a fost creat pământul*”. În privința acestei expresii, R. Eliezer se referea la „*pământul de sus*”, în timp ce Maimonide considera că R. Eliezer avea în vedere „*pământul de jos*”, din cauza sintagmei „*din zăpada*” - a fost creat pământul – și acesta a fost creat din cele patru elemente. Fragmentul a fost descoperit într-un manuscris aflat la Vatican²².

Se pare ca maestrul lui Maimonide a fost R. Solomon ben Abraham ibn Adret sau R. Isaac ben Todros. Este posibil ca acesta din urmă să fie autorul interpretării textului midrashic. În privința pasajului menționat, Nahmanide respinge propunerea lui Maimonide și apelează la o interpretare filosofică²³.

Maimonide a fost criticat pentru atitudinea sa negativă la adresa textului midrashic. A făcut o confuzie, în sensul că R. Eliezer a avut în vedere, ceea ce s-a petrecut într-o lume superioară și nu la nivel terestru. Procesul descris de R. Eliezer se referea la o *sefira* de esență feminină, Binah sau Malkut, că a luat ființă în urma emanației din „*zăpadă*”. Se pare că ar fi o referință la cea mai înaltă sefiră Keter, dar ar putea fi și o sefiră interioară.

Vechiul ezoterism specific evreiesc se baza pe faptul că secretele se transmit exclusiv credincioșilor de origine evreiască și nu

²¹ Mențiunea lui Nahmanide a fost folosită de R. Menase ben Israel, care a discreditat psihologia filosofică. A se vedea Nismat Hayim II, I, Varșovia 1876, fol. 29a, cât și R. Ehnatan ben Moshe Kalkis, în „*Eren Sapir*”, manuscris Paris BN 727, fol. 70a și Moshe Idel, *op. cit.*, p. 279.

²² Manuscris aflat la Vatican 202, fol 59a, manuscris Harvard Houghton, 58, fol.108b. Mențiunea respectivă apare în acest manuscris înaintea scrisorii lui R. Isaac cel Orb, tipărită de Scholem în „*Un nou document*”, p. 143–144.

²³ Nahmanide – Comentariul său la Geneza 1,8. În acest sens vine și R. Yom Tov Asvili „*Sefer ha-Zikaron*”, pp. 51–52, în care se fac trimiteri la atitudinea filosofică a lui R. Samuel ibn Tibbon și ale lui R. Iacob Anatoli. Poziția critică a lui Maimonide a fost abordată și de R. Simeon Labi, „*Midras Ketem Paz*”, Djerba, 1940, fol. 42c.

agrea filosofia, în care se afla un reprezentant ca Aristotel. Cei care nu sunt evrei, nu vor putea înțelege niciodată semnificația tradițiilor. Potrivit opiniei lui R. Samuel ibn Tibbon, au existat și excepții. Una dintre doctrinele evreiești din perioada antică a ființat ulterior datorită ne-evreilor²⁴. Nahmanide a fost însă de părere că ezoterismul vechi evreiesc a fost respins de filosofi (mențiunea apare la Moshe Idel)²⁵.

Tradiția cabalistică poate da o bază posibilă oricărei teorii speculative. Într-un manuscris (Oxford-Bodleiana, 1971, fol. 174b) un copist aprecia, că nu a copiat din creația maimonidiană, ceea ce nu rezona cu tradiția cabalistică. Se referea la semnificația sintagmei „*Să facem om după chipul nostru*”, dar și alte subiecte similare. În gândirea maimonidiană, termenul „*Adam*” este asociat cu intelectul²⁶. Această concepție a fost respinsă ulterior de R. David, acesta având o concepție antropomorfică. Idel tratează acest subiect în lucrarea „*Imagina omului de deasupra sefirotilor*”²⁷.

În mistica iudaică, cosmogonia capătă conotațiile unui discurs teologic despre Logos. La nivelul creației lumii, Logosul se regăsește în cadrul conceptului de Rațiune și de Înțelepciune, ce dau naștere Creației, dar și la nivelul Cuvântului ca act de săvârșire a acestei opere. Teoriile cosmogonice cabaliste oscilează între a considera în mod filonian Logosul ca funcție a Persoanei Tatălui și a considera Logosul Înțelepciune ca prim punct creat, exterior divinității, prin care se dezvoltă Creația. Cabala afirmă: „*punctul de plecare al itinerariului cosmogonic se numește Punct Suprem. El se află în Înțelepciunea divină, în Gândire. Când Misterul tuturor misterelor a vrut să se manifeste, el a creat întâi un punct, care a fost gândirea divină*”.

Cosmogonia cabalistă fundamentată pe Pentateuh ancorează Creația în Logos: „*cuvântul reshit, începutul desemnează Înțelepciune*”.

²⁴ A. Ravitzky, „*Gândirea lui R. Zeralya ben Isaac b. Sealtiel Hen și filosofia maimonidiano-tibboniană în secolul al XIII-lea*”, Ierusalim, 1977, pp. 51–57 (teza de doctorat, în ebraică). Autorul menționat s-a aplecat asupra școlii maimonidiene. Idem, „*Samuel ibn Tibbon și Ghidul*”.

²⁵ Moshe Idel, „*We have no Kabbalistic Tradition*”, pp. 61–62.

²⁶ A. Ravitzky, „*Samuel ibn Tibbon și Ghidul*”, pp. 103–108.

²⁷ Moshe Idel, „*Imagina omului de deasupra sefirotilor*”, Daat, vol. 4, 1980, pp. 41–55 (în ebraică; tradusă în limba franceză în Pardes 8, 1988).

nea, care a prezidat la crearea lumii, dar acest cuvânt semnifică și verb”. *Bereshit bara Elohim* prin Verb a creat Dumnezeu cerurile și pământul. Verbul este numit „început”- apare în Zohar, căci „era la începutul Creației”. Cosmogoniile iudaice au ca punct generator al Creației un element creat. Se ajunge la o tautologie a afirmării originii Creației în Creație.

Într-o cosmogonie creștină, dacă Logosul este Persoana Dumnezeiască veșnică, Creația își are originea în El, Creația este cauzată de Dumnezeu și nu de ea însăși. Cartea Facerii nu prezintă o cosmogonie evident realizată prin Logos. Această premisă este posibilă în virtutea realizării actelor creatoare prin Cuvânt „*a zis Dumnezeu să fie*”. Creația se face prin rostire. Această exprimare la care adaugăm altele, de pildă în Sfântul Ioan 1.3 „*Toate prin El s-au făcut*” permit dezvoltarea unui sistem cosmogonic, în care Creația să fie văzută ca operă a Tatălui săvârșită prin Logos.

În privința lui *maase Bereshit* și *maase Merkaba* există o adevărată tradiție. Pe rând și-au pus „amprenta” Rav, hasidul Sagui Nahor, R. Ezra și R. Azriel. *Maase Merkaba* a început cu revelația pe muntele Sinai și nu în cele din urmă a ajuns la R. Isaac cel Orb.

Joseph Gikatilla scria: „*Exista o tradiție (kabala) în mâinile noastre*” ce s-a transmis” de la Sinai până la stâlpul drept, hasidul R. Isaac Sagui Nahor, fiul sfântului R. Abraham”²⁸.

În a doua jumătate a secolului al XIII-lea are loc o completare a comentariilor cabalistice în privința motivului *maase Merkaba*. Printre discipolii lui Maimonide s-a numărat R. Isaac ben Iacob ha-Cohen care a comentat *maase Merkaba*. Din punctul acestuia de vedere, interpretarea se bazează pe vechile tradiții. Acestea au fost transmise oral prin intermediul asceților și înțelepților. R. Isaac ben Iacob afirma că tradiția cabalistă trebuie revelată. Niciunul dintre filosofi nu a abordat concepția maimonidiană în privința leitmotivului *maase Merkaba*²⁹. Primii cabaliști au avut o atitudine pozitivă față de Maimonide. Scholem era de părere că procesul

²⁸ R. Moise de Leon, „*Sefer ha nefes ha Hakama*”, la finalul cărții „*Commentariu la Haggada*”, Leon, Bale, 1608, fol. 11b.1.

²⁹ G. Scholem, „*Comentariul lui R. Isaac asupra carului lui Ezechiel*”, Tarhiz II, 1931, p.194, (în ebraică).

Genezei a stârnit interesul cabaliștilor, deoarece oculta „o scară de ascensiune”, prin care se salvau individual primii mistici³⁰. Valabilitatea celor menționate se reflectă în impactul neoplatonismului asupra cabalei antice³¹.

Comentariile cabalistice la procesul Creației au condus la formarea unui gen literar al cabalei antice. Se remarcă contribuțiile lui Isaac cel Orb, R. Ezra din Gerona, R. Aser ben David, R. Iacob ben Seseț și R. Iosif ben Samuel.

Maimonide nu a acordat o atenție specială unui alt subiect, cum a fost de pilda *Sefer Ietira*, considerate o altă lucrare clasică a cabalei inițiale. Multi cabaliști au încercat să dea o semnificație mistică procesului Creației. Maimonide a identificat *maase Bereshit* cu știința naturii. Cabaliștii au respins acest fapt, deoarece considerau că trata procese divine cosmogonice intradivine.

Maimonide a făcut apropieri și între Carul divin și metafizică, propunere ce a fost respinsă vehement de cabaliști ca R. Yom Tov Asvili și R. Iosif Caro³². Caracterul novator al lucrării maimonidiene „Călăuza rataciților” a fost pus în valoare de poetul R. Mesulam Dapiera, unul dintre primii cabaliști. Sunt regăsite în citatul următor: „*Cartea ta aduce înnoiri, care n-au fost nici scrise în Haggada, dar nici menționate acolo*”. Un alt autor, H. Brody afirma, în privința „Călăuzei” trebuie avut în vedere rolul acesteia și trebuie înlăturați, cei care fac afirmații nepotrivite privind faptul că Scriptura este alegorică și profețiile nu sunt reale³³.

Opera lui Maimonide a stârnit controverse de la început. Unul dintre primii care s-au pronunțat a fost R. Solomon ben

³⁰ Idem, „*The Messianic Idea in Judaism*”, New York, 1972, pp. 38–39.

³¹ M. Idel, „*Diferite tipuri de acte salvatoare. Evul Mediu*”, în Z. Barash, „*Mesianism și eshatologie*”, Ierusalim, 1983 (în ebraică).

³² I. Twersky, „*Some Non-Halakhik Aspects of the Mishneh Torah*”, în A. Altmann (ed) „*Jewish Medieval and Renaissance Studies*”, Cambridge, Mass. 1967, pp. 112–113; J. Katz, „*Halaha și cabala ca subiecte de studiu în competiție*”, Daat, vol. 7. 1981, p. 42 (în ebraică); Z. Harvey, „*Elemente cabalistice în lumina Domnului de Crescă*”, în „*Jerusalem Jewish Studies in Jewish Thought*”, vol. II, 1982/3, pp. 82–84 (în ebraică).

³³ H. Brody, „*Poemele lui R. Mesulam ben Salomon Dapierra*”, Yediote ha-Makone Hecker ha-Sirah ha-Ivrit, vol. IV, Berlin-Ierusalim, 1938, p. 100; p. 39.

Abraham de Montpellier. Spunea că tradiția trebuie păstrată, nu sunt alegorii în cuvintele Torei, părinții trebuie să-și educe copiii în spiritul păstrării tradiției. Istoria Creației și povestea lui Cain și Abel trebuie luate în considerație și nu eludate³⁴.

Se pare că Maimonide a intenționat să inoveze, să aducă alternative la ezoterismul din antichitate. Această nuanță o regăsim ocultată la Nahmanide în celebrul pasaj al acestuia la introducerea „*Comentariu la Tora*” cuvintele scrise nu pot fi înțelese printr-un simplu raționament sau contemplate, așa cum procedează filosofii. Vor fi percepute cu adevărat atunci când „*un cabalist înțelept va vorbi la urechea unui ascultător luminat. Raționarea pe baza lor este o nebunie*”. Nahmanide s-a preocupat de înțelegerea secretelor Cabalei³⁵. Un alt apărător al cabalei, R. Iosif ben Todros Abulafia are o atitudine critică față de Maimonide. Pentru Abulafia, tradiția este în opoziție cu rațiunea – *sevarah*³⁶.

Mult mai târziu vom regăsi o atitudine cabalistică fundamentală față de opera lui Maimonide la cabalistul R. Meir ibn Gabbay, într-o introducere la lucrarea *Tolaat Iaakov* (Viermele lui Iacob)³⁷. Se întreba care au fost faptele, care l-au determinat pe Maimonide să considere „*în mod rațional – conținutul – sitre Tora? Goliciunea sa (ignoranța sa) față de adevărata tradiție transmisă elitei, care este începutul cunoașterii Creatorului nostru, binecuvântat fie el și al slujirii sale, și de asemenea, vocația lui Maimonide față de știința străină, rivala lui Sarah, care se comportă arbitrar*”³⁸.

Se pare că autorul „Călăuzei” avea idei ciudate și anume, cei care au primit Tora aveau interdicția „*să o atribuie sfinților înțelepți ai Israelului, ci trebuie să i-o atribuie doar lui singur, credincioșii știu ca acestea sunt propriile lui cuvinte*”³⁹.

³⁴ *Kevutat Ketanim*, Editura Halberstam, Bamberg, 1875, p. 51.

³⁵ M. Idel, „*We have no Kabbalistic Tradition*”, pp. 59–60.

³⁶ Silver, „*The Maimonidian Criticism*”, p. 181; R. Meir, cf. Septimus, „*Hispano-Jewish Culture*”, pp. 58.

³⁷ *Tolaat Iakov*, Jerusalem, n.d. fol. 3b.

³⁸ R. Goetschel, „*Meir ibn Gabbai. Le discours de la Kabbale espagnole*”, Louvain, 1981, pp. 39–65, Critica lui R. Ibn Gabbai în privința criticii la adresa lui Maimonide.

³⁹ *Avodat ha-Kodesh* – III, cap. 11, Ierusalim, 1973, fol.70b.

Cabalistul R. Meir ibn Gabbai, analizând creația maimonidiană a ajuns la concluzia că acesta n-a cunoscut doctrina ezoterică și de aceea a apelat la descrierea *sitrei Tora* cu ajutorul argumentelor filosofice.

Maimonide n-a avut cunoștință nici de doctrina cabalistică, altfel și-ar fi schimbat modalitatea de a gândi. Prin urmare ar fi trebuit să acorde o mai mare importanță tradiției autentice.